

ДВОБІЧНІ ЗНАРЯДДА СЕРЕДНЬОГО ПАЛЕОЛІТУ У ПРИКАРПАТТІ

Після відкриття і часткового дослідження молодовських стоянок довгий час домінувала думка про винятково леваллузький характер мустьєрських індустрій на Середньому Дністрі. Пізніше у цей масив вклинився "стітківський варіант" – мікромустьє зубчато-двобічне, що дало можливість говорити уже про два типи культурних традицій (Анкіюткин, 1969, с.5-17; 1977, с.5-9; 1978, с.5-21). Ставилось також питання про виділення специфічного мерсенно-дуріторського локального вияву дністровського мустьє (Гладилін, 1976, с.115).

Сьогодні можна цілком доказово стверджувати наявність у цьому регіоні двох головних індустріальних течій – деваллузького однобічного і пелеваллузького двобічного мустьє. Перше з них характерне виразними леваллузькими гостроконечниками і ножами, друге – двобічними наконечниками і скреблами. Очевидно, такі культурні традиції співіснували територіально і хронологічно. Не викликає також сумніву, що між цими крайніми технічними варіантами існували проміжні чи перехідні типи культури, наприклад, леваллуза з поодинокими біфасами і двобічні індустрії з невеликим відсотком леваллузьких форм.

Якщо леваллузькій молодовській культурі присвячено достатньо публікацій і вона міцно утвердилась у середньому палеоліті Східно-європейської рівнини (Черниш, 1982, с.6-102; Черниш, 1987, с.7-93), то двобічні індустрії Дністра (зокрема, Стінка I) до недавнього часу були предметом дискусій і не зовсім переконливої культурно-історичної інтерпретації (Гладилін, 1976, с.105-106; Прислов, 1984, с.107; Черниш, 1989, с.35-42). В останні десятиріччя у Прикарпатті було відкрито ряд важливих пам'яток мустьє. Дві з них мають чіткі стратиграфічні умови залягання культурних горизонтів, інші представлені великою кількістю типологічно яскравого підйомного матеріалу. Опрацьовані колекції крем'яного інвентаря Касперівців I (розкопки Ю.Полявського у 1928р). Всі ці матеріали в комплексі дозволить окреслити культурний ареал і визначити хронологічні межі мустьє двобічного на Дністрі (рис. 1).

Галицька стоянка (Ситник, Богущкий, Кулаковська, 1996, с.86-90) розміщена приблизно за 10 км на південний схід від Галича Івано-Франківської області, на правому березі Дністра (біля с.Ступіль). Відкрита А. Богущким у 1990р. Досліджувалась О. С. Ситником у 1994-1996рр. Культурний шар не порушений, залягає на глибині близько 4 м у середній частині горохівського виконного комплексу ґрунтів (риссвоєрм; микуніно, прилуки). Серед загалом леваллузького корпусу крем'яного інвентаря (100 екз.) виділяється двобічне знаряддя типу "середньоевропейського ножа" чи міхокського ножа типу "Суха Мечетка" (рис.2, 1).

Колодів (Ситник, Богущкий, Кулаковська, 1996, с.90-92). Місцезнаходження на правому березі р.Сивки (правосторонньої притоки Дністра) у західній частині одноіменного села Галицького району. Мустьєрські вироби зафіксовані А. Богущким у 1990 р. у відслоненні берегового уступу на глибині 12,5 м від

сучасної поверхні. Це надгорохівський соліфлювіційний горизонт старий Дністра микулінського віку (початок ворму). Археологічна колекція невелика, але вона вміщує два яскравих знаряддя ножеподібного характеру, виготовлених у двобічній техніці (рис.2, 2,3). Ножі належать до мікоксського типу знарядь, більш характерних для центральноєвропейських комплексів.

Касперівці I. Урочище Мандаторія. Геологічні умови залягання культурного шару цього відомого місцезнаходження описані Ю. Полянським (1929, с.45-53), пізніше – П. Борисковським (1953, с.65-66) та І. Івановою (1969, с.117). Горизонт з культурними рештками датується одним із ранньонормських інтерстадіалів (амерефорт чи брьоруп). У колекції кам'яних виробів, опрацьованих у Варшаві, представлені головним чином дископодібні, конвергентні і бі-поздовжні ядріща, поперечно-прямі і поздовжньо-випуклі скребла, обухові ножі, скобелі. Трапився також фрагмент ножа з частковою двобічною обробкою (рис.4, 6).

Про окремі скребла з двобічною обробкою із Касперівці I пише і О.П. Черниш (1965, с.105).

Індустрія у загальних рисах характеризується нелеваллузькою технікою первинного розщеплення, значною масивністю і аморфністю обрисів сколів з шаскими тупими (клектонськими) площадками. Серії стандартизованих заготовок і дрібні відходи виробництва відсутні, що властиво для перевідкладеного і природньо-відсортованого комплексу.

Касперівці VII. Пам'ятка міститься на високій терасі правого берега р.Серет, в ур. Перейма. Відкрито у 1982 р. В. Добрянським і В. Олійником. Разом із алювіальним галечником на поверхню виходять рештки поселень мустьєрського і мезолітичного віку. У мустьєрській колекції, переважно леваллузької технології, наявні два двобічно підтесані вироби, які можна інтерпретувати як заготовки до двобічних наконечників (рис.3, 3, 4). Вони типові для подністровських наконечників типу Пилипче XI.

Пилипче VII. Місцезнаходження за 2 км на південний схід від околиць одноіменного села Борцівського району Тернопільської області, в ур. Кирилів Корчі (Ситник, 1992, с.14). Відкрито автором у 1988 р. Колекція невелика. Кремені (сеноманські і туронські) мають інтенсивну сіру і білу патину.

У леваллузькій колекції сколів та знарядь дещо дивним видається знахідка двобічного наконечника-ножа на видовженій (очевидно пластинчастій) заготовці з високоякісної туронської породи (рис.3, 1). Вірогідно, що у первісному вигляді річ мала функції двобічного наконечника, гострий проколюючий кінець якого з часом притупився, після чого знаряддя способом незначної підправки акомодацийного характеру було переформоване у ніж. Це яскравий, двобічно обтесаний клинок з одним ледь випуклим поздовжнім краєм і дещо звивистим другим протилежним, підправленим крутою притуплюючою ретушішко. Основа виробу дещо заокруглена і спеціально потоншена. Фаса оформлення – широкі, плоскі, націлені від бокових країв до центральної поздовжньої лінії виробу.

За морфологічними і частково технічними ознаками цей наконечник-ніж дуже подібний до серії листоподібно-трикутних вістер стоянки Пилипче XI.

Пилипче XI (Ситник, 1992, с.12-14). Опорна пам'ятка двобічного мустьє на лівобережжі Середнього Дністра, у зв'язку з чим подаємо ширший аналіз кам'яного комплексу.

Стоянка розташована на вершині вододільного плато між долиною Дністра і його лівою притокою Нічлавою, а також долиною невеликого струмка, що протікає у глибокій балці "Барліга". Матеріали зафіксовані на поверхні високі тераси (п'ята?) приблизно 180 км над рівнем заплави Дністра, за 2 км на південний схід від села (поряд з пунктом Пилипче VII). Відкрито розвідками автора у 1988 р.

Культурні рештки виявлені на орному полі, вкритому терасовим алювієм (галечник, карбонатний щебінь, піски), змішаним з тонким шаром сучасного чорнозему. Площа розповсюдження археологічних матеріалів (70×50 м) відповідає в основному площі виходу на поверхню алювіальних відкладів, проте, зрозуміло, кремені мустьєрської доби генетично не пов'язані із терасовим алювієм.

У 1988р. було закладено 3 рекогносцировочні шурфи (2×1 м) вздовж схилу до долини ріки. Шурф № 1 містився на чубку вершини плато. На глибину до 40 см спостерігались алювіальні відклади з лінзами і проширками червоних глин, нижче – корінні неогенові породи (вапняки, пісковики). Крем'яні вироби мустьє зустрічались як на поверхні, так і у заповненні перших 20 см галечника. Шурф № 2 закладено на віддалі 50 м південніше. У ньому зафіксована така послідовність порід: 0-0,5 м – сучасний ґрунт, 0,5-0,7 м – лесоподібні суглинки, що поступово змінюються шаром алювіальних відкладів. На межі лесів і алювію (0,7 м) знайдено три крем'яні предмети. У шурфі № 3 за 50 м на південь від попереднього шурфа виявлено лише один крем'яний виріб на глибині 1,35 м. Він знайдений у шарі світло-жовтих лесових суглинків, що на глибині 2,0 м підставляються галечниковим матеріалом.

Отже, можна говорити про культурний шар стоянки на поверхні алювіальних відкладів найвищої точки п'ятої (?) тераси Дністра. Пізніше він був частково перевідкладений, але не зміщений із свого початкового місця, оскільки, як уже зазначалося, він знаходиться на найвищій ділянці вододілу. Проте, за відсутністю стратиграфічного розрізу немає змоги застосувати методи геологічного датування, що значно знижує джерелознавчу цінність пам'ятки. Така ж доля спіткала і багато інших палеолітичних місцезнаходжень, приурочених до алювіальних відкладів високих терас Дністра і його приток (наприклад, Касперівці VII, Голіград, Стінка I та ін.).

На поверхні поля зібрано біля 1 тис. виробів. Значна частина з них представлена аморфними уламками кременної породи. Для техніко-типологічного аналізу може бути використана колекція, що нараховує 600 предметів.

За вихідну сировину правили: кремениста порода сеноманського ярусу крейдних відкладів (90%), алювіальний туронський гальковий кремень (8%), кварцит (2%). Кремені туронських відкладів на Середньому Дністрі, зокрема в

районі впадіння Нічлави, не зустрічаються (відсутній сам туронський ярус), тому мустьєрці використовували інколи галькову сировину, яка була вимита із відкладів верхньої крейди Верхнього Подністров'я і транспортована водами води по течії ріки. Поверхня розщеплених туронських кременів дуже патинувана (фарфоровий вигляд), іноді зовнішня і внутрішня і вкрита плямами та стрічками залізними окислами.

Основу комплексу складають вироби із грубокристалічного сеноманського кремню. На розломі це переважно чорна, темно-сіра, нерідко із синьокватним відтінком, шорстка порода. Поверхня оброблених каменів вкрита легкою патиною сірого, блакитного, синього відтінку (загалом-то сеноманський кремій патинується дуже повільно).

Кілька предметів виготовлено із сірого кварциту. Вони представлені масивними аморфними сколами і нуклеподібними уламками. Деколи дуже важко розрізнити тонкокристалічний кварцит від грубокристалічного сеноманського кремню.

Стан збереження інвентаря порівняно задовільний, хоч на багатьох сколах та нуклеусах простежуються розломи і надщерблення, викликані природними механічними факторами (галечник!). Інколи такі запатиновані надщерблення дуже важко відрізнити від слідів антропогенної обробки, особливо на невеликих аморфних відщеплах. У зв'язку з цим "зубчастість" індустрій, виявлених в алювіальних відкладах, завжди домінує над іншими техніками вторинної обробки.

В технічному аспекті археологічна колекція розподіляється на нуклеуси – 77, нуклеподібні уламки – 34, відщепи – 384, пластини – 70, знаряддя праці – 105.

За винятком 10 екз. крупногабаритних ядрищ нуклеуси невеликі, спрацьовані до краю, розмірами 5-7 см у поперечнику. На більшості з них простежується багато дрібних оформлюваних негативів знят. Вироби переважно злегка підправлені з тильної сторони і не мають правильної геометричної форми. Домінують ядрища сплюснено-двобічного і багатогранного характеру, всі сторони яких грубо оживлені від кірки. Ці та інші морфологічні ознаки викликані, на нашу думку, неякісною сировиною.

Цілі ядрища діляться на групи безсистемних багатогранних (12), дископодібних (11), леваллузьких атипових (5), паралельних (19). Останні представлені поздовжніми, поперечними та іншими модифікаціями. Леваллузька техніка загалом нерозвинута. Цей висновок підтверджується не лише відсутністю типових форм леваллузьких нуклеусів, але й загальною картиною розщеплення каменю. На виділених атипових ядрищах леваллуа останній негатив виражений нечітко, "важко читається" спеціальна допоміжна обробка робочої поверхні. Здебільшого це підчерепаховидні нуклеуси округло-овальної конфігурації із повністю ограненою чи частково підправленою зворотною поверхнею.

Радіальні (дископодібні) ядрища також не мають геометрично правильної форми. Центробіжні негативи нечіткі. Тилові поверхні оббиті безсистемними негативами підтески і переоформлення. Рідко зустрічаються тонкофасе-

товані відбінні площадки. Переважна більшість радіальних нуклеусів мають невеликі розміри. Деякі з паралельних поздовжніх і поперечних ядрищ за принципом розщеплення нагадують пізньопалеолітичні зразки праматичної техніки. Загалом, простежується деяка аморфність і неупорядкованість єдиної системи розколювання каменю. В однаковій мірі застосовувалися радіальна, конвергентна і паралельна техніки, сліди яких нерідко можна помітити на одному ядрищі. Як видається, переважала паралельна і радіальна техніки зняття заготовок крупних і середніх розмірів.

Відщепи складають більше 60% усіх виробів у колекції. З них близько 10% – грубі масивні сколи неправильної конфігурації товщиною 2-3 см. Масивність і вкороченість відщепів викликані не тільки поганою якістю сировини, але й спеціальними прийомами двобічної обробки крупногабаритних заготовок. 35-40% сколів мають параметри більше 5-6 см, що характеризує індустрію як "макролітичну". Типові леваллузькі заготовки без повторної обробки відсутні. Лише 5-6% відщепів можна віднести до леваллузьких атипових. Відбінні площадки відщепів оформлені здебільшого грубими хаотичними зняттями. Переважають плоскі скісні чи дво- і трикутні площини. Тонкофасетовані ударні площадки зустрічаються рідко.

Треба відзначити, що у підомній колекції відходів виробництва майже повністю відсутні дрібні скалки, луски, уламки, які у неперушених комплексах складають третину і більше від загальної кількості матеріалу. Вірогідно, дрібні продукти первинного розщеплення, підправки та фасетування були змиті з вершини плато в результаті гідроморфних процесів та площинно-ерозійної дифузії.

Пластини – 12% – переважно фрагменти поздовжніх, поздовжньо-крайових чи безсистемно ограних виробів. Форма і розміри їх нестабільні, поздовжні краї нерівні і непаралельні.

Застосовувалися різні прийоми повторного оформлення заготовок, серед яких центральне місце займає двобічна плоска оббивка і крайова однорядна, паралельна (іноді зубчаста) ретуш. Досить часто вживалися ядрищні способи потоншення та підтески, акомодатії.

Знаряддя праці – 105 екз. (17,5%). Такий високий процент знарядь знаходить пояснення, з одного боку, у частковому природньому відсортуванні матеріалу, з другого боку – у спеціалізації колективу поселенців (можливо, це був сезонний табір, на місці якого проводилась інтенсивна обробка кам'яної сировини і виготовлення мисливської зброї – наконечників до списів).

За вірогідним функціональним призначенням знаряддя поділяються на такі типи: рубилоподібні вироби (5), двобічні наконечники (20), скребла частково-двобічні (9), скребла прості (38), ножі (14), зубчасті ножі (6), вістря атипові (4), зубчато-виймчасті знаряддя (15), скобелі (8), скрепки (5), різці атипові (1). Двобічні і частково двобічні вироби становлять майже 30% усіх знарядь.

Рубилоподібні інструменти представлені масивними фрагментами грубо оббитих заготовок. Деякі з них нагадують дуже сплюснені ядрища (рис.5, 1). У типологічному плані найвиразнішими є двобічні наконечники. З них 5 предме-

тів виготовлено із тонкокристалічного туронського кремню, інші – із сеноманської сировини. Їх середні розміри: 8,5×4,5×1,2 см. Це видовжені листоподібні двобічні вироби із заокругленою і потовщеною основою (рис.5, 6), іноді з основою у вигляді робочого краю скребка (рис.5, 3; 6, 3). Кілька предметів мають підтрикутну форму із грубосколотою основою (рис.5, 2, 8). Інші наконечники представлені медіальними частинами (рис.6, 6, 7) і гострим термінальним кінцем (рис.5, 4; 6, 1).

Всі ці знаряддя об'єднуються такими ознаками, як листоподібно-трикутна форма, плоска двобічна оббивка і підгострююча ретуш, випукло-плоский поперечний переріз, засвідчуючий про те, що заготовками для наконечників слугували здебільшого видовжені відщепи і пластини (загалом, сколи). Група частково-двобічних скребел представлена уламками чи масивними відщепами, на двох плоских сторонах у яких спостерігаються широкі сколи підправки і ретуші оформлення. У функціональному аспекті ці вироби могли бути і незакінченими (бракованими) заготовками під наконечники чи двобічні ножі (рис.4, 3,4; 5, 5).

Прості скребла за розміщенням і формою робочих ділянок поділяються на типи поздовжньо-випуклих (переважають), поперечно-випуклих, поздовжньо-прямих і кутових (скієвих). Цікаве кругове овальне скребло.

Вістря атипові. Це трикутно-стрільчасті, приземисті відщепи з максимальною шириною на рівні ударної площини (лише одне вістря має видовжену стрільчасту форму).

Ножі і зубчато-вигнуті вироби є звичайними, переважно видовженими відщепами з обухом (чи без нього) і робочим краєм, оформленим крайовою ретушю. У зв'язку із значним механічним пошкодженням інвентаря на місці виходу двовіального галечника у питанні атрибуції зубчато-вигнутих виробів ми підходили за сумою кількох ознак: форми і типу ретуші, форми і розмірів заготовки, відповідності патини і дифузії на оброблених краях.

Головні індекси індустрії: левалюа – 5,7, пластин – 17,8, паралельної техніки – 40,4, радіальної техніки – 23,5, двобічної техніки вторинної обробки – 30, двобічних наконечників – 15,0, скребел – 33,3, підправки ударних площадок широкій – 40, вузькій – 10.

Таким чином, індустрія в цілому виглядає, як двобічна нелевалюазька, нефасетована, пластинчаста, з високим показником масивності. Домінують паралельний і радіальний принципи розщеплення, проте стандартизовані заготовки відсутні. Провідною формою інструментарію є двобічний листоподібно-трикутний наконечник з потовщеною і заокругленою основою.

Найближчі аналогії знаходяться у матеріалах стоянки Стінка I на правому березі Дністра у Чернівецькій області (Анісюткін, 1969, с.5-12). Одразу ж кидається у вічі майже повна тотожність листоподібних наконечників із Стінки I (5 екз. із верхнього шару, 17 екз. із нижнього, 4 екз. – підйомних) (Анісюткін, 1972, с.88-94) і наконечників із Пилипче XI. Вони однаково оформлені ядринним способом двобічною плоскою оббивкою та дрібною підретушкою країв, мають приблизно однакові форми, розміри і пропорції, частково заокруглену і

потовщену основу. Більшість наконечників обох пам'яток виготовлені на видовжених сколах і характерні плоско-випуклим (іноді ліктоподібним) перерізом.

За схемою В. Гладиліна індустрія Пилипче XI могла би належати до варіанту муст'є двобічного, східноміковської фації, типу Пилипче. З інших міркувань, двобічні наконечники Пилипче XI, як уже зазначалося, мають прями паралелі з наконечниками Стінки I, яка віднесена В. Гладиліном до стінківської фації мікромуст'є зубчато-двобічного (Гладилін, 1976, с.105-106). Найбільш реалістичним було би визначення техніко-типологічного місця нововідкритих пам'яток Придністровського Поділля як варіанту муст'є двобічного стінківської фації, але в такому випадку виникає протиріччя – тип Стінки позначений варіантом мікромуст'є зубчастим.

На нашу думку, індустрії Стінки і Пилипче мають все-таки більше рис спільності, ніж відмін. Зупинимось на найважливіших з них. У техніці первинного розщеплення обидва комплекси належать до нелевалюазьких індустрій з перевагою грубопризматичних нуклеусів і паралельно обмежених сколів, з низьким відсотком підправки ударних площадок і майже однаковим рівнем пластинчастості (індекс пластин верхнього шару Стінки I – 17,07, Пилипче XI – 17,8) (Анісюткін, 1977, с.7-9). В обох колекціях простежується порівняно висока масивність сколів-заготовок і виражена клетонська ознака – тупі плоскі відбійні площини, а також вкорочені пропорції та аморфні обриси значної кількості відщепів. Отже, суттєвих розбіжностей у технічному варіанті продукування сколів-заготовок немає.

У техніці вторинної обробки спостерігається єдина дуже важлива традиція оформлення двобічних наконечників. Правда, М. Анісюткін визначає велику кількість різноманітних виробів зубчато-вигнутою технікою вторинної обробки (Анісюткін, 1973). Це питання потребує деякого уточнення. Оскільки більшість зубчастих форм Стінки I представлено поодинокими і загалом нетиповими (іноді оригінальними для муст'є всієї Східної Європи) виробами, то не виключено, що частина з них – "одноразові" підручні знаряддя, а то і просто продукти механічної дії випадкових антропогенних чи природних факторів (Анісюткін, 1973). Така думка виникає тому, що у аналогічному (і за умовами залегання артефактів і топографією розміщення стоянок) комплексі Пилипче XI можна було би "знайти" багатий зубчастий інвентар. Проте, при ближчому знайомстві з матеріалом фіксується явна різночасовість походження зубчастих фасеток на одному і тому ж сколі (різна патина, різна форма, глибина і розміри фасеток, різні способи нанесення і т.д.).

Взагалі із зубчастими муст'єрськими індустріями питання досить складне і спірне. Можна, наприклад, звернутись до результатів наради з проблем класифікації і номенклатури зубчато-вигнутих знарядь нижнього палеоліту у Ленінграді в 1974р. Вона виявила значну розбіжність поглядів дослідників щодо морфології, функції і самої суті зубчастих знарядь (Анікович, 1978, с.303-307). Зазначалося, зокрема, що велика частина зубчато-вигнутих виробів могла виникнути внаслідок природних впливів чи звичайного "витопту-

вання кременів* на місці поселення. Досить детальний опис природних пошкоджень зубчастого характеру зроблений на основі досліджень матеріалів IV-го шару Тринки I (Анісіюткін, Філіппов, 1986, с.52-64). Такими пошкодженнями є "...невеликі глибокі виїмки одноразового походження, розміщені по краях як на дорсальній, так і на вентральній сторонах виробу. В останньому випадку леза сформовані у вигляді серії крайових виломів. Пошкодження у вигляді виїмок можуть бути не тільки однофасетковими з точкою давлення посередині, але й багатофасетковими..." (Анісіюткін, Філіппов, 1986, с.59). Деталізований аналіз комплексу дав можливість з'ясувати ряд важливих питань формотворення знарядь і разом визначити групи і типи псевдообробки крем'яних заготовок.

Окремі дослідники вважають, наприклад, що зубчасті форми у мустє – не традиційно-культурне явище, а своєрідний (назавоільний) стан збереження артефактів (Праслов, 1984, с.103). У зв'язку з деякою дискусійністю питання зубчастої обробки, що ознаку можна віднести до другорядних. В такому випадку комплекси Стінки I і Пилипче XI і в техніці вторинної обробки не матимуть серйозних відмін.

У типології знарядь обидві пам'ятки мають майже ідентичний набір двобічних форм (грубі знаряддя для рубки, наконечники листоподібних і трикутних обрисів, скреблах з підтескою) і пізньопалеолітичних типів (скребки, різці, ретушовані пластини). В обох комплексах відсутні типові мустєрські і леваллузькі гостроконечники, мало класичних ножів (Анісіюткін, 1978, с.5-21). Головні відмінності у типології, як і у попередньому випадку з технікою вторинної обробки, знову викликані зубчастістю, яка по-суті "провокує" і мікроіндустрію. Адаже розміри яскравої збірки двобічних наконечників із Стінки I (22 екз.) за вимірами самого автора досліджень коливаються від 6 до 10 см (Анісіюткін, 1972, с.89). Зубчасто-виїмчастою обробкою на них також не простежується. І лише на основі нетипових і підозріло нестандартизованих дзьобоподібних, скребкоподібних, виїмчастих і зубчастих «виробів» на аморфних дрібних уламках сколів і природних фрагментах каменю така «чиста» індустрія двобічного варіанту мустє віднесена до мікроіндустрії.

* Судячи з аналогічної колекції Пилипче XI, стінківська культурна спільність має більше підстав пов'язуватися із селетодіними індустріями Центральної Європи. Про це, зокрема, вказував сам М. Анісіюткін ще у 1968р., зазначаючи значну подібність листоподібних наконечників стінківського типу із матеріалами верхньопалеолітичної пам'ятки Бринзени I (Анісіюткін, 1968, с.109). Подібні двобічні форми має комплекс Бобуленг VI, який М. Кетрару відносить до селетодіних індустрій.

Дійсно, за морфологічними і технічними ознаками серії наконечників як Стінки I, так і Пилипче XI мають прямі аналоги з двобічними виробами ранньої пори верхнього палеоліту Молдови (Кетрару, 1973, с.63-104; Борніак, 1983, с.33-64; Григор'єва, 1972, с.78-81), Словаччини (Prošek, 1953; Barta, 1960; Vertes, 1956), Румунії (Битири, 1965, с.34-37), Угорщини (Vertes, 1965, с.24-27), Греції (Higgs, 1968, с.223-228), Південної Польщі (Kozłowski, 1965). На терито-

рії останньої відомі також мустєрські пам'ятки з листоподібними наконечниками. Це поодинокі вироби з Окенніка, Рая (Kozłowski, 1968) та ін. Кілька наконечників із Звезинця I В. Хмельєвської визначив як «протоселетські» (Chmielewski, 1964). За висновками ж Януша Козловського ці матеріали поряд з аналогічними пам'ятками (Краків-Прондік Червоної у Польщі, печери Яковича і Ремата в Угорщині, Богуїце в Моравії) не мають зв'язку із селетською культурою, а входять в коло індустрій Муселієво-Самуїліца (Kozłowski J.K., Kozłowski S., 1977). Я. Козловський окреслює територію розповсюдження муселієво-самуїліцької культури (за опорними пам'ятками у Болгарії) (Джамбазов, 1971, с.1-17; Джамбазов, 1977, с.35-39) головним чином у міжріччі Дністра і Дунаю. Отже, подністровські двобічні форми (Стінка і Пилипче) можуть належати також до ареалу поширення цієї культурної спільності. Однак, у подністровських комплексах відсутні наконечники з черешком, видовжені вербодістні форми та інші ознаки (наприклад, леваллузька технологія), які характерні для цієї культури.

Окремі риси подібності можна відшукати і серед багатобічної індустрії Ля Ізвор (шари IV-VI) (Рапнексі, 1993, с.70-112). Листоподібні наконечники тут мають широкий спектр формотворення, але переважають більш видовжені і трикутно-сегментоподібні знаряддя, які властиві для мікоцьких комплексів.

Є двобічні листоподібні наконечники у мустєрському комплексі Житомирської стоянки (Кухарчук, 1991, с.39), матеріалах Рихти (Кухарчук, 1989, с.48,49) та інших пам'яток Східної Європи, проте, на наш погляд, вони належать до іншої технологічної системи, корені якої сягають північноєвропейського мустє з ашельською традицією.

О. Черниш вказує на знахідки наконечників (чи загалом – біфасів) з Оселівки і Мусорівки на Чернівецьчині, Сокола I, Луки-Врублівецької на Хмельниччині (Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині, 1981, с.15-17) Суботівки на Вінниччині.

Викликають зацікавлення два біфаси, що походять з підйомної збірки Межанітрів Івано-Франківської області (Кулаковська, 1989, с.52). За технікою виготовлення вони більше нагадують пізньо-мустєрські наконечники типу Пилипче ніж аналогічні знаряддя пізнього палеоліту.

У науковій літературі є кілька повідомлень і про двобічні вироби (рубила?) з мустєрських горизонтів Молодово I, Молодово V, Кормань IV (Черниш, 1989, с.39-82) але, ознайомившись з цими артефактами в натурі, доходимо висновку, що це звичайні сплюснені нуклеуси (диски) чи нуклеоподібні уламки. Підйомний біфас з Кетрос (Черниш, 1989, с.41), що трактується як рубило, не має чіткого хронологічного визначення (ашель?, мустє?).

Не виключено також, що окремі двобічні форми, зібрані у Подністров'ї у перед- і післявоєнний період і традиційно кваліфіковані як верхньопалеолітичні наконечники, є насправді фінально-мустєрськими (наприклад, наконечник (?) з-під хутора П'ятихатки у Чернівецькій області) (Черниш, 1962, с.144).

Отже, Подністров'я уже в добу середнього палеоліту (а не тільки у пізньопалеолітичний час) було достатньо мозаїчним як за генетичними підвали-

нами самих поселенців, так і традиційною культурою матеріального та духовного світу. Серед двобічних індустрій цього регіону уже тепер простежуються дві лінії культурного розвитку, які можна умовно назвати «східноєвропейським мікоком» і «протоселетським».

Перша представлена стратифікованими пам'ятками Галицької стоянки і Колодієва. Сегментоподібні ножі мікокського типу, що знайдені у не порушених культурних горизонтах прилуцького (микулінського) віку, мають найближчі аналогії у центральноєвропейських комплексах. Дуже подібна індустрія – горизонт «А» Кьонігсгау в Німеччині (Mania, Toerfer, 1973). Тут також простежується левалузька техніка, у якій значне місце посідає паралельний спосіб розщеплення (Mania, Toerfer, 1973, табл. 18, 19). Поряд з цим зустрічаються поодинокі, але досконало виготовлені двобічні форми сегментоподібних ножів (Mania, Toerfer, 1973, табл. 14, 1-4, табл. 28, 29), мустьєрські гостроконечники, левалузькі пластинчасті вістря, ножі, що є типовим і для Галицької стоянки.

Друга культурна лінія – протоселетська, репрезентована найперш стінківсько-пидпичанською індустрією двобічних листоподібних наконечників. Сьогодні ми не можемо говорити про характер взаємозв'язку чи про відсутність будь-яких контактів між цими двома технічними традиціями двобічного мустьє у Подністров'ї. Найпростіше було би намітити таку схему хронологічного розвитку біфасціальних комплексів: Галицька стоянка – Пидпиче XI – Стінка I – пізньопалеолітичні рецедиви двобічних наконечників. Проте відомо, наскільки передчасними бувають такі формалістичні концепції.

Безсумнівно одне – у Подністров'ї в мустьєрську добу проживали первісні колективи кількох технічних варіантів камієобробки. Не викликають сумніву левалузька молододська культура і мустьє двобічне протоселетського типу (стінківсько-пидпичанська спільність). Остання може бути визначена, як мустьє двобічне нелевалузьке, пластинчасте, нефасетоване, порівняно масивне, з кліктонськими ознаками первинного розщеплення, з двобічними листоподібними наконечниками і скреблами – провідними типами інструментарію.

Література

АНИКОВИЧ М.В. Соповнення по вопросам классификации и номенклатуры зубчато-выемчатых орудий нижнего палеолита / Ленинград, 1974 // СА. – 1978. – № 3. – С. 303-307.

АНИСЮТКИН М.К. Варіант мустьє з листовидними гостроконечниками на Середньому Дністрі // Матеріали Другої Подільської історико-краснознавчої конференції. – Львів, 1968. – С. 109.

АНИСЮТКИН Н.К. Мустьєрская стоянка Стінка на Среднем Днестре // АСГЭ. – 1969. – Вып. II. – С. 5-17.

АНИСЮТКИН Н.К. Об археологических культурах мустьє (по материалам Приднестровья) // АСГЭ. – 1977. – Вып. 18. – С. 5-9.

АНИСЮТКИН Н.К. Листовидные острия с двусторонней обработкой со стоянки Стінка I // МИА. – 1972. № 185. – С. 88-94.

АНИСЮТКИН Н.К. Орудия клыковидных форм в раннем и среднем палеолите // СА. – 1973. – № 1.

АНИСЮТКИН Н.К. Варианты среднего палеолита в Приднестровье (стінковская культура) // АСГЭ. – 1978. – Вып. 19. – С. 5-21.

АНИСЮТКИН Н.К., ФИЛИППОВ А.К. К характеристике раннепалеолитических комплексов // Палеолит и неолит. – Л.: Наука, 1986. – С. 58-64.

БИТИРИ М. О начальном этапе верхнего палеолита в Румынии // Стратиграфия и периодизация палеолита Восточной и Центральной Европы. – М., 1965. – С. 34-37.

БОРЗИЯК И.А. Поздний палеолит Днестровско-Карпатского региона (опыт систематизации) // Первобытные древности Молдавии. – Кишинев, 1983. – С. 33-64.

БОРИСКОВСКИЙ П.И. Палеолит Украины. Историко-археологические очерки // МИА. – 1953. – № 40. – С. 65-66.

ГАБОРИ М. Палеолит // Лессо-перигляциал – палеолит на территории Средней и Восточной Европы. – Для VIII Конгресса ИНКВА. – Париж, 1969. – С. 255.

ГЛАДИЛИН В.Н. Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. – К.: Наук. думка, 1976. – С. 115.

ГРИГОРЬЕВА Г.В. Палеолитические наконечники Среднего Днестра // КСИА. – 1972. – № 131. – С. 78-81.

ДЖАМБАЗОВ Н. Начало на ксьния палеолит в България // Археология. – София, – 1971. – Кн. 4. – С. 1-17.

ДЖАМБАЗОВ Н.С. Муслиевская культура и ее место в палеолите // Проблемы палеолита Восточной и Центральной Европы. – Л., 1977. – С. 35-39.

ИВАНОВА И.К. Геоморфология и палеогеография Приднестровья в палеолите // Природа и развитие первобытного общества на территории европейской части СССР. – М.: Наука, 1969. – С. 117.

КЕТРАРУ Н.А. Памятники эпох палеолита и мезолита. Археологическая карта Молдавской ССР. – Кишинев, 1973. – Вып. 1. – С. 63-104.

КУЛАКОВСКАЯ Л.В. Новые данные о палеолите Поднестровья // Каменный век: памятники, методика, проблемы. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 52, рис. 2, 5, 6.

КУХАРЧУК Ю.В. Палеолит юго-запада СССР и сопредельных территорий, Рехта. – К.: Препринт, 1989. – С. 48, 49.

КУХАРЧУК Ю.В., МЕСЯЦ В.А. Ранний палеолит Украинского Полесья. Житомирская стоянка (мустьє). – К.: Препринт, 1991. – С. 39.

ПОЛЯНСЬКИЙ Ю. Подільські еподи // Збірник природописнолікарської секції т-ва ім. Шевченка. – Львів, 1929. – Т. XX. – С. 45-53.

ПРАСЛОВ Н.Д. Ранний палеолит Русской Равнины и Крыма // Палеолит СССР. – М.: Наука, 1984. – С. 107.

СИТНИК Александр. Середньопалеолітичні пам'ятки Борціщини // Літопис Борціщини. – Борціва, 1992. – Вып. 1. – С. 14.

СИТНИК О.С., БОГУЦЬКИЙ А.Б., КУЛАКОВСЬКА Л.В. Стратифіковані пам'ятки палеоліту в околицях Галича // Археологія. – 1996. – № 3. – С. 86-97.

ЧЕРНЫШ О.П. Карта палеолиту УРСР // Наукові записки Інституту суспільних наук. – К., 1954. – Т. 2. – С. 73.

ЧЕРНЫШ А.П. Новые палеолитические местонахождения на Днестре // БКИЧП. – 1962. – № 27. – С. 144, рис. 1, 4.

ЧЕРНЫШ А.П. Ранний и средний палеолит Приднестровья. – М.: Наука, 1965 / ТКИЧП. – Т. 25. – С. 105.

ЧЕРНЫШ А.П. Палеолит и мезолит Приднестровья. – М.: Наука, 1973. – С. 64.

ЧЕРНЫШ А.П. Многослойная палеолитическая стоянка Молодова I // Молодова I. Уникальное мустерское поселение на Среднем Днестре. – М.: Наука, 1982. – С. 6-102.

ЧЕРНЫШ А.П. Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – М.: Наука, 1987. – С. 7-93.

ЧЕРНЫШ А.П. О результатах сопоставления нижних слоев многослойных стоянок Среднего Поднестровья // Первобытная археология. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 35-42.

BARTA J. K problemu listovity hrotov typu Moravany-Diha // SA. – Bratislava, 1960. – VIII. – 2.

CHMELEWSKI W/ Middle palaeolithic traditions in upper palaeolithic cultures of Central and eastern Europe // Archaeologia Polona. – Warszawa, 1964. – 8.

HIGGS E.S. The stone industries of Greece // La Prehistoire. Problemes et tendances. – Paris, 1968. – S. 223-228.

KOZŁOWSKI J.K. Studia nad zróżnicowaniem kulturowym w Paleolicie górnym Europy Środkowej. – Kraków, 1965.

KOZŁOWSKI J.K. Zagórsz, pow. Kielce // Informator archeologiczny – badania 1967 r. – Warszawa, 1968.

KOZŁOWSKI J.K., KOZŁOWSKI S.K. Epoka kamienna na ziemiach polskich. – Warszawa, 1977. – s. 100.

MANIA D. und TOEPFER V. Königsau. – Berlin, 1973. – Taf. 14, 1-4; 18, 19, 28, 29.

PĂUNESCU A. Ripiceni-Izvor paleolitic și mezolitic. – București. – 1993. – S. 70-112.

PROŠEK F. Szeletien na Slovensku // SA. – Bratislava, 1953. – 1.

VERTES L. Problematika szeletien // SA. – Bratislava, 1956. – IV – 2.

Sytnyk O.

ZWEISEITIGE ERZEUGNISSE DES MITTELPALÄOLITHIKUMS IN DEN VOKARPATEN

Zusammenfassung

In den letzten Jahrzehnten erschienen in Podnistrówja neue Denkmäler des Mittelpaläolithikums, Zeit mit zweiseitigen Formen der Instrumente: Pylyptsche XI, Halt in Galizien, Kolodiew u.a. Bei der Analyse der Steinartefakten kann man

schließen, daß es in den Vorkarpaten neben den bekannten molodolowischen Livalluasindustrien eine entwickelte kulturelle Tradition der Herstellung zweiseitiger Instrumente gab. Vorher kann man sie in zwei Arten der Industrie teilen: osteuropäisches Mykok (Halt in Galizien, Kolodiew) und mitteleuropäisches Protoselet (Stinka I, Pylyptsche XI). Zweiseitige Messer des Haltes in Galizien und Kolodiew weisen eine Analogie mit den Materialien des Horizontes "A" von Königsau in Deutschland auf. Diese Tatsache nähert diese Komplexe der Linie der Mykok – Tradition an.

Bei Untersuchung zahlreicher zweiseitiger Messer aus Pylyptsche XI läßt sich eine volle Entsprechung mit Stinkower spitzen bemerken. Es scheint ziemlich begründet zu sein, Steinkomplexe Stinka I und Pylyptsche XI in einer kulturellen Gemeinschaft zusammenzuschließen, die vermutlich gemeine genetische Wurzeln hat. Ähnliche Großentdeckungen der Spitzen kommen nur in den seletoiden Industrien der mitteleuropäischen Denkmäler vor (Ungarn, die Slowakei, Rumänien u.a.). Es läßt die spätmustjere "stinkower-pylyptscher" technische Tradition mit protoseletischen Denkmälern der gerätunigen Karpatenregion zu verbinden. In großen Zügen tendieren zweiseitige Komplexe des Mittelpaläolithikums in Podnistrówja in genetischer Hinsicht zu den gleichzeitigen mitteleuropäischen Industrien.

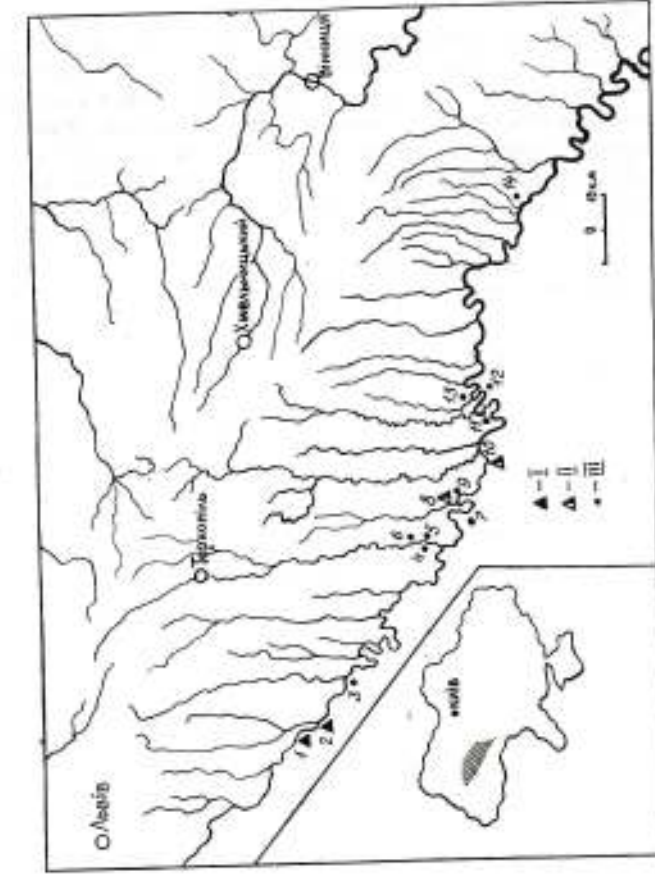

Рис. 1. Карта-схема розташування пам'яток з двобічними формами магістерської доби у Прикарпатті.
I – Стратифіковані пам'ятки. 1 – Колодіїв, 2 – Галицька стоянка.

II – Пам'ятки з численними двобічними виробами. 8 – Пилипче XI; 10 – Стійка I.

III – Поодинокі знахідки двобічних форм. 3 – Буківна IV; 4 – Касперівці VII; 5 – Касперівці I; 6 – Голітради; 7 – Мусорівка; 9 – Пилипче VII; II – Сокил; 12 – Оселівка; 13 – Лука-Врублівська; 14 – Суботівка.

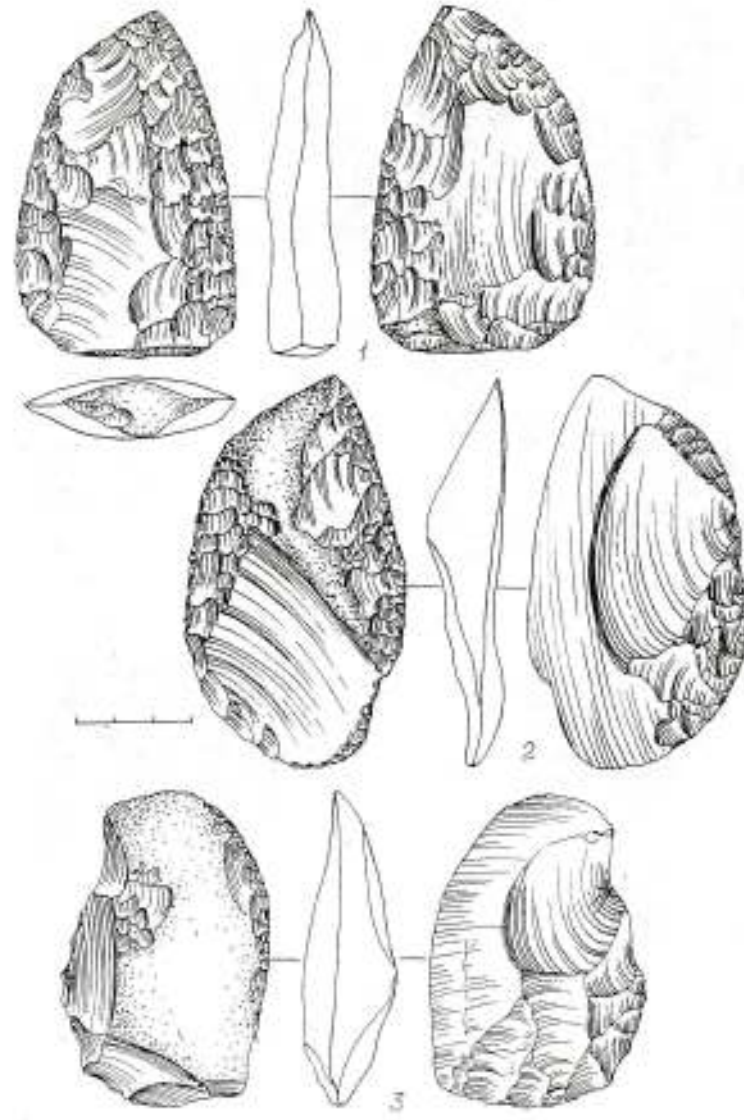

Рис. 2. Двобічні вироби. 1 – Галицька стоянка; 2, 3 – Колодіїв.

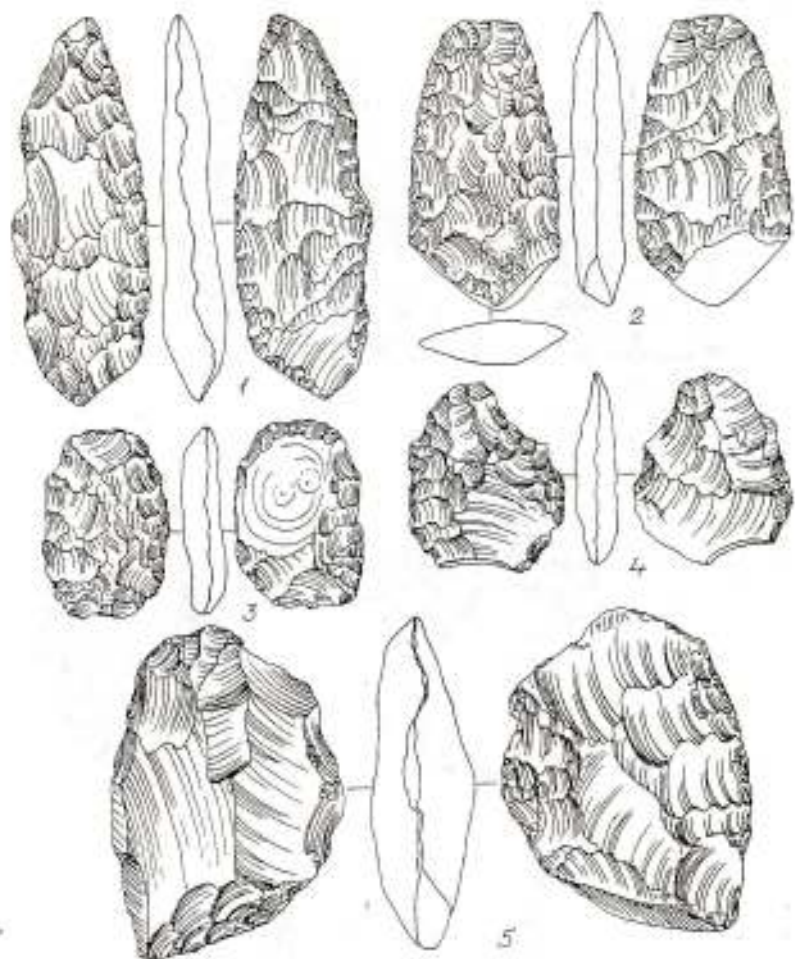

Рис.3. Днобічні вироби. 1 – Пилипче VII; 2 – випадкова знахідка; 3, 4 – Касперівці VII; 5 – Пилипче XI.

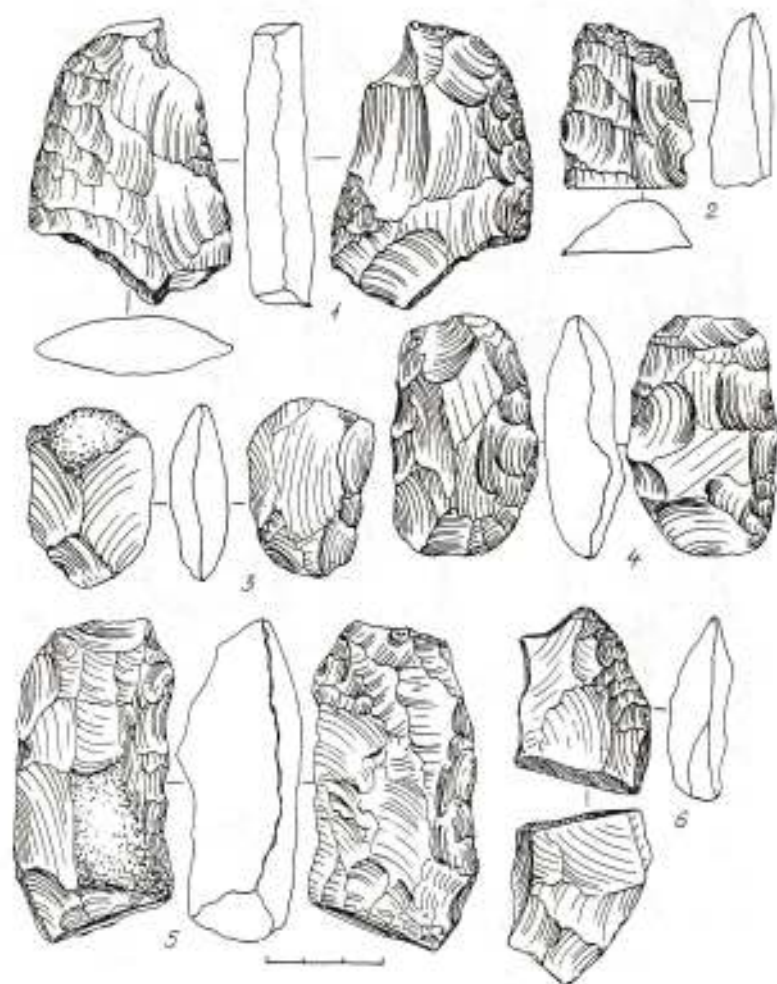

Рис.4. Днобічні вироби. 1-4 – Пилипче XI; 5 – Голіград; 6 – Касперівці I.

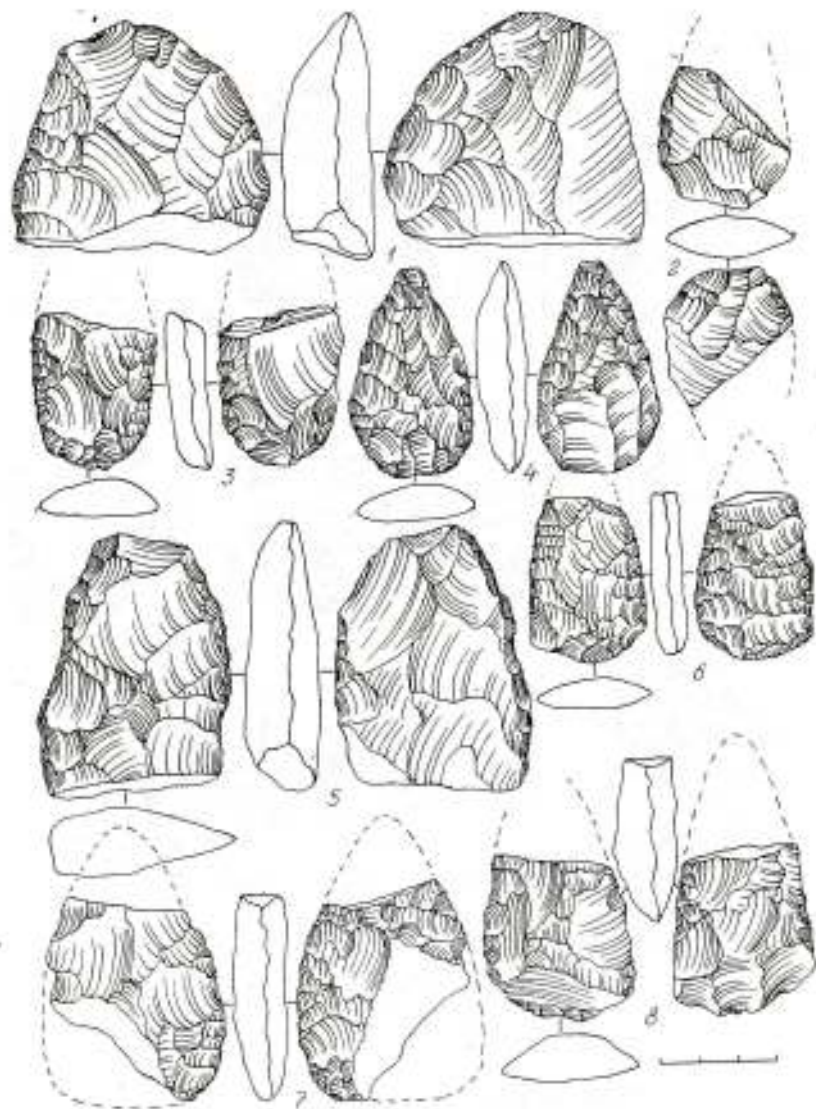

Рис. 5. Двобічні вироби. Пилипче XI.

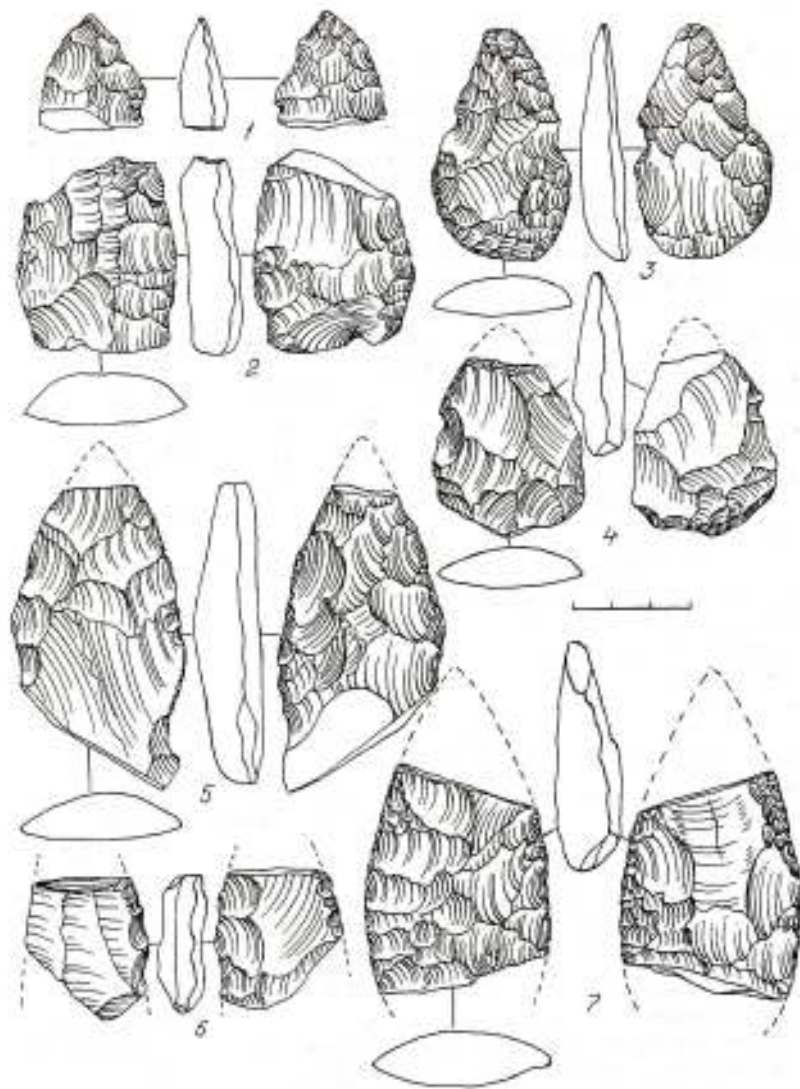

Рис. 6. Двобічні вироби. Пилипче XI.